

mgr Zofia Małysa-Jancy

Wydział Filologiczny

Uniwersytet Jagielloński

Rozprawa doktorska: *Sztuki wizualne w teorii i praktyce artystycznej Michela Houellebecqa*

Promotor: prof. dr hab. Wacław Rapak

Promotor pomocniczy: dr Jakub Kornhauser

Streszczenie

Niniejsza rozprawa doktorska poświęcona jest sztukom wizualnym w teorii i praktyce artystycznej Michela Houellebecqa (ur. 1956). Francuski twórca programowo realizuje się na różnych polach – począwszy od literatury, przez fotografię, kinematografię, muzykę aż po działania performatywne. Podczas gdy dorobek literacki Houellebecqa stanowi chętnie eksplorowany teren badawczy, włączanie do zakresu analiz jego działań pozaliterackich praktykowane jest sporadycznie. W literaturze akademickiej Houellebecq pozostaje przede wszystkim reprezentantem słowa pisanego. Podjęta przez autorkę próba włączenia niedyskursywnych form wyrazu artystycznego w obszar badań nad twórczością Houellebecqa wynika z przekonania o możliwości wydobycia interesujących powiązań intertekstualnych, jakie zachodzą między dziełami twórcy realizowanymi w różnych mediach.

Rozprawa doktorska składa się z trzech rozdziałów, a także obszernego *Wprowadzenia*, *Zakończenia* oraz aneksu zawierającego materiał ilustracyjny.

We *Wprowadzeniu* autorka przedstawia zarys twórczości Houellebecqa, omawiając jego aktywność literacką, fotograficzną oraz kinematograficzną. Zasygnalizowany zostaje fakt, że, podobnie jak inni pisarze z jego generacji, Houellebecq z dużą sprawnością wykorzystuje medialno-performatywny potencjał współczesnego pola produkcji kulturowej. W drugiej części *Wprowadzenia* twórczość Houellebecqa osadzona zostaje w wybranych kontekstach historycznoliterackich oraz artystycznych, stanowiących punkty wyjścia dla prowadzonych w pracy rozważań. Podkreślona jest charakterystyczna dla dzieł Houellebecqa heterogeniczność oraz „nieczystość”, które przejawiają się zarówno w ich warstwie tematycznej, jak i formalnej. Wskazując na zakotwiczenie Houellebecqa w tradycji XIX-wiecznej, autorka akcentuje przede wszystkim te aspekty jego twórczości, które skłaniają do rozpatrywania jej w świetle praktyk postmodernistycznych, ze szczególnym uwzględnieniem literatury spod znaku *extrême contemporain* oraz współczesnej powieści transgresyjnej.

Rozdział pierwszy, zatytułowany *Michel Houellebecq jako krytyk sztuki i architektury*, poświęcony jest recepcji oraz konceptualizacji sztuki współczesnej, której przejawy obecne są w powieściach oraz esejach Houellebecqa pod postacią ekfraz dzieł malarskich, rzeźbiarskich, architektonicznych oraz intermedialnych. W rozważaniach dotyczących architektury materiał badawczy obejmuje także dorobek fotograficzny Houellebecqa. Przyglądając się wątkom związanym ze sztuką współczesną w twórczości Houellebecqa autorka wyodrębnia dwa obszary tematyczne. Pierwszym z nich jest reprezentacja ciała oraz sposoby jego wykorzystania w sztukach plastycznych. Strategie wykorzystywania ciała w obrębie sztuki współczesnej, których przykłady odnaleźć można w prozie Houellebecqa, omówione zostają w świetle takich kategorii jak deformacja, rozczłonkowanie oraz abiekt. Drugi obszar tematyczny obejmuje kwestię funkcjonowania współczesnej architektury, wyrosłej z założeń modernizmu, w świetle relacji przestrzeń – człowiek. Omawiając motywy związane z funkcjonalnością oraz „przezroczystością” architektury współczesnej, autorka zwraca szczególną uwagę na te tropy, które pozwalają włączyć rozważania Houellebecqa w szerszy kontekst antropologiczno-społeczny (teoria płynnej nowoczesności Zygmunta Baumana, teoria nie-miejsca Marca Augégo).

Tematem drugiego rozdziału jest estetyka kryzysu w *Mapie i terytorium*. Rozdział ten stanowi próbę odczytania powieści Houellebecqa w świetle współczesnych badań nad *Künstlerroman*. Przyglądając się genologicznym wyróżnikom powieści o artyście, autorka sytuuje *Mapę i terytorium* na tle ewolucji gatunku oraz klasyfikuje utwór w odniesieniu do jego wariantów postmodernistycznych. W swojej analizie autorka przyjmuje perspektywę socjologiczną i za Peterem V. Zimą traktuje *Künstlerroman* jako „barometr przemian społecznych”. Celem odczytania *Mapy i terytorium* z perspektywy socjologicznej jest ukazanie przemian, jakie zachodzą w dobie wyparcia wartości symbolicznej sztuki przez jej wartość rynkową. Społeczne uwarunkowania sztuki, status twórczości artystycznej oraz status artysty poddawane są w takich realiach procesowi ciągłej relatywizacji, czego egzemplifikacją jest historia Jeda Martina, protagonisty *Mapy i terytorium*.

Drugą wykorzystywaną przez autorkę metodą badawczą jest strategia odczytywania powieści o artyście jako powieści o pisarzu, w której na pierwszy plan wysuwa się metatekstualny potencjał *Künstlerroman*. Zgodnie z najnowszymi postulatami badawczymi, przeprowadzona przez autorkę analiza nie ogranicza się jedynie do warstwy tematycznej powieści o artyście, lecz obejmuje również aspekty formalne. Autorka przygląda się obecnym w utworze przejawom językowej *mimesis* krytycznej, a także trybom i efektom wykorzystania hypotypozy, która inicjuje *Mapę i terytorium*.

W rozdziale trzecim, noszącym tytuł *Strategie (nie)obecności*, obszarem badań jest już nie tylko *opus operatum* Houellebecqa, lecz także jego *modus operandi*. W pierwszym podrozdziale autorka przygląda się ujęciu dynamiki procesu twórczego w świetle Houellebecqowskiej formuły „pozostawania żywym” (*rester vivant*). Formuła oparta na opozycji pasywność – aktywność jest wypadkową przyjęcia „pozycji estetycznej” wobec świata. Przewodnim motywem tej części jest tytuł *Rester vivant*, wykorzystany przez Houellebecqa trzykrotnie: w odniesieniu do dzieła literackiego (esej poetycki *Rester vivant* z 1991 roku), filmowego (film *Przeżyć: metoda Houellebecqa*, fr. *Rester vivant: méthode* z 2016 roku) oraz jako tytuł wystawy (*Rester vivant*), zorganizowanej w paryskim Palais de Tokyo (2016).

Drugi podrozdział poświęcony jest strategiom autokreacji Houellebecqa, realizowanym na polu literatury, fotografii, filmu, a także w przestrzeni publicznej oraz w mediach. W centrum rozważań autorka sytuuje generowane przez twórcę napięcie między jego obecnością a nieobecnością. Proponowane ustalenia korespondują z ujęciem transmedialności w świetle otwartości pola praktyk artystycznych oraz tendencji do redefiniowania pojęcia medium jako zmiennego i procesualnego. Omówione strategie autokreacji zostają przedstawione i usystematyzowane jako formy oporu przeciwko modelom zachowań dominującym we współczesnym polu produkcji kulturowej oraz próbom „ustabilizowania” autora.

W zakończeniu niniejszej pracy podkreślony zostaje potencjał, jaki niesie za sobą odczytanie twórczości Houellebecqa w świetle związków intertekstualnych. Autorka zwraca również uwagę na fakt, że dyskurs o sztuce pozwala pisarzowi na uwypuklenie tendencji do wymazywania podmiotowości, których terenem jest sztuka współczesna oraz współczesne pole sztuki. O czym świadczy jednak postawa Houellebecqa, walka o utrzymanie własnego „ja” w dobie płynnej nowoczesności jest możliwa.